

УДК 37.011.3-051:159.947.23

DOI 10.31494/2412-9208-2019-1-1-83-91

Відповідальність педагога і свобода вибору змісту й технологій освіти

Pedagogue's responsibility and freedom of selection of educational content and technologies

Ivan Syldaii,

Candidate of pedagogic sciences,
graduate student

<https://orcid.org/0000-0001-9248-0774>
zhzhkot@gmail.com

National M. Dragomanov
Pedagogical University
✉ 9 Pirogova St., Kyiv,
01601

Іван Силадій,

кандидат педагогічних наук,
здобувач

Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова
✉ вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601

Original manuscript received January 17, 2019

Revised manuscript accepted April 14, 2019

ABSTRACT

The present article deals with the questions of teacher's responsibility and freedom to choose the content and technologies of education. The author notes that the modern teacher is responsible not only for ensuring the proper level of professional training of students and their competence, but also for the state of their spirituality and morality, social and civic activity, etc.

The emphasis is placed on the fact that the teacher's responsibility increases significantly for quality and timeliness knowledge, which he gives to pupils and students, the disclosure of their scientific content and practical orientation in today's conditions of the information society development, rapid scientific and technological progress.

The author argues that there is a dialectical unity between the professional responsibility and the professional competence of a teacher, who, having profound knowledge and skills, will be able to make professional use of the freedom to choose the content and technologies of education.

From our point of view, the teacher is not only the bearer of certain knowledge, he is an example for students about self-realization in other social spheres. That is why the teacher's responsibility is not limited only to the intellectual component of the student's life, it is much larger and encompasses the spiritual, ideological and value spheres.

At the same time, the teacher's responsibility increases significantly for quality and timeliness knowledge, given to pupils and students, the disclosure of their scientific content and practical orientation in the conditions of the information society development, rapid scientific and technological progress. However, the teacher is not only the bearer of certain knowledge, but also an example for students about self-realization in various spheres of society. Therefore, in the condition of the freedom of democratic choice of educational content and technologies, it is necessary to care about the formation of a responsible teacher who must clearly understand that not only the future of a concrete person, but also the nation as a whole depends on his activity.

Key words: *person, education, culture, teacher's responsibility, freedom of choice, freedom to choose the content of education, freedom to choose technologies of education.*

Постановка проблеми. На думку фахівців, феномен відповідальності в педагогіці має бути визначений як мета і результат освітньої діяльності. Водночас вона також повинна бути неодмінною рисою педагога, який зобов'язаний нести відповідальність перед своїми вихованцями, їхніми батьками та суспільством загалом за рівень і якість їх професійної підготовки і виховання, особистісного розвитку і соціалізації. Крім того, висока суспільна місія освіти передбачає її пряму відповідальність за формування і підтримання в суспільній свідомості ціннісного сприйняття знань та освіти (Пономарьов, 2013: 80).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, щодо відповідальності педагога і свободи вибору змісту й технологій освіти знаходять своє відображення в наукових доробках таких відомих вчених, як Я. А. Коменський, В. Сухомлинський та ін. У теоретико-методологічному аспекті морально-правову відповідальність педагога розкрито в працях Г. Васянович та М. Сметанського. Відповідальність як самовдосконалення в контексті свободи висвітлено в науковій роботі А. Кравченко. Відповідальність у формуванні культури педагогічної взаємодії та відповідальність у системі категорій педагогіки вищої школи розглядають В. Кручек, О. Пономарьов, М. Чеботарьов, Н. Середа. Зокрема, С. Руденко розглядає соціальну відповідальність як особистісно-професійну якість майбутнього вчителя. Особливості морально-правової відповідальності викладачів вищої школи розглядала М. Садова. Питання виховання відповідальності за роботу в педагогічному колективі розкрив В. Сухомлинський. Тому **мета статті** – висвітлити проблему відповідальності педагога і свободи змісту й технологій освіти.

Виклад основного матеріалу. Г. Васянович трактує відповідальність педагога як особистісну якість, суть якої полягає в усвідомленні моральної потреби щодо виконання соціальних норм (у тому числі й особистісних), а також здатність індивіда вільно прийняти справедливую оцінку скоєних вчинків, давати своїм діям самооцінку з позицій гуманності, чистої совісті (Васянович, 2002).

У загальній структурі відповідальності педагога можна виокремити такі компоненти:

1) відповідальність за забезпечення належного рівня фахової підготовки студентів і їх компетентності;

2) відповідальність за стан їх духовності, моральності та порядності;

3) відповідальність за їх соціальну і громадянську активність, наполегливість, принципиовість та обов'язковість (Пономарьов, 2013: 83).

Свого часу багато роздумів щодо сутності та змісту відповідальності педагога присвятив Я. А. Коменський. Зокрема, він розкрив не лише вимоги, але й умови та форми вияву відповідальності педагога, які є актуальними й дотепер. На переконання відомого педагога, духовними умовами вияву відповідальності є внутрішня свобода вчителя, усвідомлення того, що він знаходиться на почесному

місці і йому належить найкраща посада, вище від якої немає під сонцем. Формами вияву відповідальності вчителя, на думку Я.А. Коменського, є: свідоме вливання народу і всьому людству, самопізнання суцього з метою активної життєдіяльності, висока честь і гідність у стосунках із людьми, дисциплінованість, власний приклад порядної, моральної поведінки. “Учителі мають потурбуватися про те, щоб бути для учнів у їхній та одязі взірцем простоти, у діяльності – прикладом бадьорості і працьовитості, у поведінці – скромності та доброзвичайності, у бесіді – мистецтва красномовності та мовчазності, словом, бути взірцем розсудливості в особистому та громадському житті”, – писав Я.А. Коменський (Коменський, 1982).

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, швидкоплинного науково-технічного прогресу значно зростає відповідальність викладача за якість та своєчасність наданих учням (студентам) знань, розкриття їх наукового змісту та практичної спрямованості.

Істотний внесок у розробку проблеми відповідальності у сфері науки зробили І. Андрушкевичус, Є. Лінчук, Г. Малініна, В. Трухін та інші дослідники. Вихідним положенням їх наукових праць є те, що в сучасних умовах різко зростає роль знань, науки. Водночас значно ускладнюються соціально-професійні функції вчених, професорсько-викладацького складу, зростають вимоги до якості наукової роботи. Як наслідок, підвищення ролі науково-педагогічних кадрів у житті суспільства, їх відповідальність (Садова, 2014: 41).

На думку фахівців, в умовах свободи демократичного вибору змісту та технологій освіти варто постійно дбати про формування відповідального педагога, створювати суспільні умови для прояву відповідальності. Викладач повинен усвідомлювати, що від його діяльності залежить не тільки майбутнє конкретної людини, але й нації в цілому.

Досліджуючи умови успішного формування соціально-психологічної відповідальності педагога, М. Сметанський основними вважає такі:

1) створення ситуації зацікавленості особистості в праці та її результатах;

2) формування суб'єкта відповідальних дій, пізнавальних, вольових та діяльнісних компонентів його відповідальності;

3) наявність гуманно орієнтованого, соціального контролю та об'єктивної оцінки дій кожного суб'єкта. Крім того, автор визначає рівні сформованості соціальної відповідальності вчителя на різних етапах його життєдіяльності: “довузівському, вузівському і на етапі професійної діяльності” (Сметанський, 1993).

У процесі переходу національної системи освіти від авторитарної до демократичної моделі особливою проблемою в контексті розвитку відповідальності вчителя стала зміна самосвідомості та світоглядних орієнтирів. Якщо авторитарна модель орієнтує педагога на жорстку регламентацію його діяльності, чітке дотримання інструкцій, формування

відповідальності перед керівництвом освітнього закладу, районним та обласним керівництвом (вертикальна відповідальність), то демократична модель спрямована на розвиток відповідальності викладача перед учнями, батьками, педагогічною спільнотою (горизонтальна відповідальність).

Отже, демократизація освітньої діяльності сприяє тому, що педагог набуває навичок здійснення відповідальних кроків щодо впровадження нових технологій в освітній процес. На переконання В. Кручек, відповідальності не можна навчити, нею не можна оволодіти лише шляхом засвоєння тих чи інших правил і значень. Людина стає відповідальною в реальних життєвих ситуаціях та обставинах, які несуть у собі моральний конфлікт. Цей факт передбачає включення механізмів смислоутворення в процесі прийняття зобов'язань, реалізації відповідальності. Для виникнення обов'язку суб'єкт має бути здатним здійснювати самоконтроль, урахувати зміни в об'єктивних та суб'єктивних ситуаціях і відповідно регулювати свою поведінку. Вищеозначений дослідник справедливо зауважує, що формування відповідальності пов'язане з розвитком автономності, утвердженням свободи особистості, тобто свободою прийняття рішень у всіх сферах життєдіяльності. Рушійні сили розвитку відповідальності особистості коріняться в засвоєнні зразків соціальної поведінки завдяки пізнанню і виконанню правил, у взаєминах кооперації й співпраці, взаємодії. Відповідальність як риса особистості формується в процесі спільної діяльності в результаті визначення соціальних цінностей, норм і правил (Кручек, 2012).

Вочевидь, розвиток відповідальності викладача прогресує, коли культивування цієї якості (цінності) є нормою для педагогічного колективу. Цьому безумовно буде сприяти й контроль громадськості та батьківської спільноти за діяльністю закладу освіти. У той же час, для її демократичної моделі найважливішими цінностями є самовідповідальність (внутрішня відповідальність) та самоконтроль викладача, його здатність до прийняття ефективних рішень, розроблення нових методик освітньої діяльності.

Внутрішня відповідальність свідчить про наявність совісті, без якої неможливі ні самовиховання, ні самовдосконалення особистості. Совість є ядром моральної свідомості, своєрідним гарантом інтуїтивного відбору найвищих буттєвих цінностей. Довгий час це поняття визначалось як здатність особистості контролювати поведінку відповідно до суспільних вимог, зовнішнього обов'язку; пов'язувалося з прагненням людини гідно виглядати і відповідати прийнятим у певному оточенні нормам і правилам. Між тим, прогресивним є тлумачення совісті, згідно з яким вона є не що інше, як співвіднесення вчинків з усталеним моральним законом (І. Канта) (Руденко, 2013).

Ми вважаємо, що сучасний педагог у демократичному суспільстві повинен бути носієм різних видів відповідальності, але з професійної точки зору основними є такі:

– пізнавальна (правильний вибір варіанту діяльності, усвідомлення

своїх обов'язків, відповідальність за рівень своїх знань, які необхідно застосовувати в певній ситуації, необхідність у самовдосконаленні);

– вольова відповідальність (здатність ставити реальні цілі, передбачати результати своїх дій, взяти на себе відповідальність за використані засоби та їх виконання);

– практична відповідальність (діяльність та поведінка особистості згідно з нормами моралі) (Руденко, 2015).

У контексті вищенаведеного, зауважимо, що значна роль у науковій літературі відводиться саме професійній відповідальності педагога, його здатності творчо та раціонально розпорядитися наданою йому свободою у виборі технологій, методів та засобів викладання. Свого часу В. Сухомлинський підкреслював, що відповідальність за доручену роботу є однією з найважливіших моральних рис людини. Він акцентував увагу на важливості педагогічної відповідальності, яка, на його думку, вимірюється глибиною знань та ідейним рівнем вихованців. В. Сухомлинський, ґрунтуючись на власному досвіді, запропонував шляхи формування педагогічної відповідальності, а це, в першу чергу, інтерес та увага до якості праці своєї та інших членів колективу, оскільки безвідповідальне ставлення до роботи виникає там, де наслідками роботи педагога ніхто не цікавиться. Головною силою, яка виховує відповідальність за результати праці, на думку В. Сухомлинського, є сам педагогічний колектив. Важливу роль у вихованні відповідальності педагог відводить розгортанню ділової повсякденної критики, зазначаючи, що вчитель відчуває відповідальність за результати своєї роботи перед усім педагогічним колективом лише тоді, коли критика стає рисою роботи (Сухомлинський).

Розглядаючи проблему відповідальності педагога в практичній площині, зауважимо, що на теренах ЄС були визначені основні напрямки діяльності вчителя, які є частиною його професійної компетентності та відповідальності. Зокрема, у ході підготовки проекту рекомендацій щодо педагогічної діяльності Європейська комісія визначила три ключові орієнтири: пізнання себе, іншої людини і суспільства. У цих рекомендаціях йдеться про те, що вчитель повинен уміти застосовувати в освітньому процесі нові знання, аналізувати та передавати їх учням, використовуючи нові технології. До того ж, професія педагога вимагає толерантного ставлення, щоденного розвитку потенціалу кожного учня; відповіді на поставлені учнями запитання; працювати в суспільстві і для суспільства; допомагати учням зрозуміти важливість освіти протягом усього життя; сприяти мобільності та співпраці в Європі, а також виявляти повагу та розуміння до інших культур (Mierzwa, 2006). У цьому документі простежуються елементи як професійної, так і соціальної відповідальності викладача: з одного боку, педагог повинен володіти новими знаннями та технологіями, вміти ефективно їх передавати учням, а з другого боку – показувати соціальну необхідність та значущість, отриманих ними знань та вмінь, пов'язуючи їх з особистим розвитком суб'єкта навчання.

Можна стверджувати, що існує діалектична єдність між професійною відповідальністю й професійною компетентністю викладача, який, володіючи ґрунтовними знаннями та навичками, зможе фахово скористатися свободою вибору змісту і технологій освіти.

Для прикладу зазначимо, що у Великій Британії значну увагу приділяють сформованості професійних умінь і компетенцій учителя, до яких відносять такі:

- вміння розробляти серію взаємопов'язаних навчальних завдань і видів діяльності з чітко визначеними цілями та завданнями, зрозумілими учням відповідно до їх віку та рівня навченості;
- вміння планувати домашні завдання та позакласну діяльність з урахуванням індивідуальних потреб учнів;
- вміння проводити уроки та серії уроків, використовуючи різні методики, ресурси, включаючи електронне навчання;
- вміння застосовувати різні стратегії оцінювання та фіксування досягнень освітніх результатів конкретних учнів та всього класу;
- викладати матеріал послідовно та логічно, з урахуванням здібностей учнів до сприйняття; будувати свою промову, використовуючи пояснення, опитування, дискусію;
- вміння адекватно оцінювати хід освітнього процесу, поточний рівень досягнень учня, щоб ставити перед ним адекватні навчальні завдання;
- вміння давати регулярний, своєчасний, точний звіт про досягнення учня, що відображає як його прогрес, так і певні проблеми (Кривоніс, 2012).

З нашого погляду, викладач є не тільки носієм певних знань, а й прикладом для учнів щодо самореалізації в інших суспільних сферах. Саме тому відповідальність педагога не обмежується лише інтелектуальною складовою життєдіяльності учня, вона набагато більша й охоплює духовну, світоглядну та ціннісну сфери.

У цьому контексті варто згадати думку Ж. Сартра, який зазначав, що людина відповідальна за всіх людей... “Я відповідальний, таким чином, за самого себе й за всіх і створюю певний образ людини, яку обираю; обираючи себе, я обираю людину взагалі” (Сартр, 1989: 324). Приклад педагога постійно впливає на становлення особистості учня, його світоглядні орієнтири та поведінку.

Значення цієї думки Ж. Сартра є важливим для діяльності вчителя. Відомий філософ ще раз підкреслює актуальність екзистенційних засад розгортання освітнього простору. Вчитель – не просто ретранслятор наявної інформації, “інструментальних знань”, а й певного способу буття, відношення до світу, інших людей та до себе. Тому особистість учителя детермінує становлення особистості учня незважаючи на те, чи усвідомлює це вчитель, чи ставить він свідомо перед собою таку мету (Кравченко, 2013: 104).

Висновки. Отже, обираючи новітні освітні технології, викладач має можливість реалізувати власне бачення педагогічного процесу щодо

форми та змісту, але разом з тим, значно зростає його персональна відповідальність у цьому. Педагогічні інновації та експерименти повинні ретельно готуватися, проходити різноманітні експертизи задля досягнення максимального ефекту – створення належних умов для розкриття творчих здібностей учнів, формування всебічно розвиненої особистості. Для реалізації вищенаведених завдань викладачу важливо проявляти організаційні здібності, вивчати та втілювати досвід попередніх поколінь педагогів, демонструвати творчий підхід у професійній діяльності.

Література

1. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) : Монографія. – Вид. 2. – Львів: Львів. держ. Фінансово-економіч. ін-т, 2002. – 232 с.
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Я. А. Коменский; под ред. А. Пискунова и др. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 576 с.
3. Кравченко А.А. Відповідальність як самовдосконалення: контекст свободи / А.А. Кравченко // [Філософські обрії](#). – 2013. – Вип. 30. – С. 98-105.
4. Кривоніс М. В. Підвищення кваліфікації вчителів Великої Британії як чинник високого професійного педагогічного рівня в країні / М. В. Кривоніс // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки – 2012. – Випуск 63. – С. 192-195.
5. Кручек В.А. Відповідальність у формуванні культури педагогічної взаємодії / В.А. Кручек // [Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки](#). – 2012. – № 22(4). – С. 138-143.
6. Пономарьов О. Відповідальність у системі категорій педагогіки вищої школи / О. Пономарьов, М. Чеботарьов, Н. Серета // [Педагогіка і психологія професійної освіти](#). – 2013. – № 4. – С. 75-86.
7. Руденко С. Соціальна відповідальність як особистісно-професійна якість майбутнього вчителя / С. Руденко // [Наукові записки \[Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка\]. Сер.: Педагогічні науки](#). – 2013. – Вип. 120. – С. 279-286.
8. Руденко Ю. Відповідальність – професійно значима якість майбутнього соціального педагога / Ю. Руденко // [Наукові записки \[Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка\]. Сер.: Педагогічні науки](#). – 2015. – Вип. 135. – С. 187-190.
9. Садова М.А. Особливості морально-правової відповідальності викладачів вищої школи / М.А. Садова // [Наука і освіта](#). – 2014. – № 1. – С. 40-44.
10. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – С. 319-344.
11. Сметанський М.І. Формування соціальної відповідальності вчителя / М.І. Сметанський. – Вінниця: 1993. – 93 с.
12. Сухомлинський В.О. Виховання відповідальності за роботу в педагогічному колективі [Електронний ресурс] / В.О. Сухомлинський. – Режим доступу: <http://www.dnpb.gov.ua/id/452/>
13. Mierzwa J. Dostawy traktatowe polityki edukacyjnej Unii Europejskiej – ich ewolucja I perspektywy / J. Mierzwa // Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki I Zarządzania w Rzeszowie. – 2006. – nr 1. – S. 16-25.

References

1. Vasiyanovich H.P. (2002) Moral and legal responsibility of a teacher (theoretical and methodological aspect) : Monograph. – Vol. 2. – Lviv: Lviv State

Financial and Economic in-t, 2002. – 232 p. [in Ukrainian].

2.Komenskyi Ya.A. (1982) Selected pedagogical works: in 2 Vol. / Ya.A. Komenskyi; (Eds.). A. Piskunova and others. – M.: Pedagogy, 1982. – Vol. 2. – 576 p. [in Ukrainian].

3.Kravchenko A.A. (2013) Responsibility as Self-Improvement: Context of Freedom / A.A. Kravchenko // Philosophical horizons. – 2013. – Vol. 30. – P. 98-105. [in Ukrainian].

4.Kryvonis M.V. (2012) Skills development of British teachers as a factor of high professional pedagogical level in the country / M.V. Kryvonis // Herald of Zhytomyr State University. Pedagogic sciences – 2012. – Vol. 63. – P. 192-195. [in Ukrainian].

5.Kruchek V.A. (2012) Responsibility in forming of the culture of pedagogical interaction / V.A. Kruchek // Herald of Lugansk Taras Shevchenko National University. Pedagogic sciences. – 2012. – Vol. 22(4). – P. 138-143. [in Ukrainian].

6.Ponomarov O. (2013) Responsibility in the system of categories of higher education pedagogy / O. Ponomarov, M. Chebotarov, N. Sereda // Pedagogy and psychology of vocational education. – 2013. – Vol. 4. – P. 75-86. [in Ukrainian].

7.Rudenko R. (2013) Social responsibility as personal and professional quality of the future teacher / R. Rudenko // Scientific notes [Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University]. Series. Pedagogic Sciences. – 2013. – Vol. 120. – P. 279-286. [in Ukrainian].

8.Rudenko Yu. (2015) Responsibility as professionally significant quality of the future social teacher / Yu. Rudenko // Scientific notes [Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University]. Series. Pedagogic Sciences. – 2015. – Vol. 135. – P. 187-190. [in Ukrainian].

9.Sadova M.A. (2014) Peculiarities of moral and legal responsibility of higher education teachers / M.A. Sadova // Science and education.– 2014. – Vol. 1. – P. 40-44. [in Ukrainian].

10. Sartr Zh.-P. (1989) Existentialism is humanism / J.-P. Sartr // Twilight of the Gods. – M.: Politizdat, 1989. – P. 319-344. [in Ukrainian].

11. Smetanskyi M.I. (1993) Formation of social responsibility of a teacher / M.I. Smetanskyi – Vinnytsia: 1993. – 93 p. [in Ukrainian].

12. Sukhomlynskyi V.O. Training the responsibility for the work in a pedagogical team [Electronic resource] / V.O. Sukhomlynskyi. – Retrieved from: <http://www.dnpb.gov.ua/id/452/> [in Ukrainian].

13. Mierzwa J. (2006) Podstawy traktatowe polityki edukacyjnej Unii Europejskiej – ich ewolucja i perspektywy / J. Mierzwa // Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. – 2006. – nr 1. – S. 16-25. [in Poland].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання відповідальності педагога та свободи вибору змісту й технологій освіти. Автор зазначає, що сучасний викладач є відповідальним не тільки за забезпечення належного рівня фахової підготовки студентів і їх компетентності, але й за стан їх духовності й моральності, соціальну й громадянську активність тощо.

Акцентується увага на тому, що в умовах розвитку інформаційного суспільства, швидкоплинного науково-технічного прогресу значно зростає відповідальність викладача за якість та своєчасність, наданих учням та студентам знань, розкриття їх наукового змісту та практичної спрямованості.

Автор стверджує, що існує діалектична єдність між професійною відповідальністю й професійною компетентністю викладача, який, володіючи ґрунтовними знаннями та навичками, зможе фахово скористатися свободою

вибору змісту і технологій освіти.

З нашого погляду, викладач є не тільки носієм певних знань, а й прикладом для учнів щодо самореалізації в інших суспільних сферах. Саме тому відповідальність педагога не обмежується лише інтелектуальною складовою життєдіяльності учня, вона набагато більша й охоплює духовну, світоглядну та ціннісну сфери. Проте викладач є не лише носієм певних знань, але й прикладом для учнів щодо самореалізації в різних сферах життя суспільства. Тому в умовах свободи демократичного вибору змісту й технологій освіти варто постійно дбати про формування відповідального педагога, який повинен чітко усвідомлювати, що від його діяльності залежить не тільки майбутнє конкретної людини, але й нації загалом.

Ключові слова: *людина, освіта, культура, відповідальність педагога, свобода вибору, свобода вибору змісту освіти, свобода вибору технологій освіти.*